

Over de drempels met taal

Over de drempels met taal

De niveaus voor de taalvaardigheid

Onderdeel van de eindrapportage van de Expertgroep
Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen

Over de drempels met taal

De niveaus voor de taalvaardigheid

Onderdeel van de eindrapportage van de Expertgroep
Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen

Inhoud

1. Inleiding en verantwoording	5
2. Vier niveaus voor de taalvaardigheden	17
3. Domein 1: mondelinge taalvaardigheid	19
4. Domein 2: lezen	37
5. Domein 3: schrijven	61
6. Domein 4: taalbeschouwing en taalverzorging	69
Literatuur	83
Samenstelling Werkgroep Taal	87

1.3 Niveaus

Vooralsnog streeft de Werkgroep naar het beschrijven van vier niveaus. De beschrijving van de niveaus is een iets aangepaste versie van de indeling uit het Eerste Deeladvies van de Expertgroep (2 juli 2007).

Niveau	Basiskwaliteit	Drempel
1	Eind primair onderwijs	Van po naar vo
2	Eind vmbo ^{4 5}	Van vo fase 1 naar vo fase 2/ van vmbo naar mbo ⁶
3	Eind mbo-4 en havo	Van vo en mbo naar ho
4	Eind vwo	

geen niveau kan worden overgeslagen. Cumulatief, omdat een volgend niveau het vorige insluit: als een vaardigheid op einde basisschoolniveau beheerst moet worden, dan veronderstellen we dat daarmee gegeven is dat die vaardigheid ook op een later moment in de schoolloopbaan nog beheerst moet worden. Dat betekent dat in opéenvolgende opleidingen de kennis en vaardigheden die eerder zijn verworven benut en onderhouden moeten worden. Aandacht voor consolidatie is op dit moment in het onderwijs Nederlands niet het meest in het oog springende kenmerk.

Een tweede uitgangspunt betrof het niveau van de beschrijvingen. Zo is het maken van aantekeningen van belang in alle vier niveaubeschrijvingen, maar hoe maak je onders

- woordenboek gebruiken,
- vragen wat iets betekent,
- omschrijvingen gebruiken,
- non-verbale middelen benutten.

Voor de spreek-, luister- en kijk-, lees- en schrijfvaardigheid zijn aparte doelen opgenomen. Bij lezen bijvoorbeeld staat (NE/K/6):

De kandidaat kan:

1 Leesstrategieën hanteren:

- globaal lezen,
- zoekend lezen,
- intensief lezen.

van de uitdrukking en de andere kerndoelen hebben betrekking op het leren van strategieën. Zoals bij de kerndoelen gebruikelijk, worden er geen andere eisen aan de mondelinge vaardigheid gesteld dan begrijpelijkheid. Het examenprogramma vmbo is wat explicieter over de eisen waaraan de leerling in mondelinge communicatie moet voldoen; aandacht voor het publiek en de luisteraar wordt genoemd en het herkennen van taalvarianten en daarop inspelen. De niveaubeschrijvingen zijn explicieter dan de curriculumdocumenten over de eisen waaraan een mondelinge uiting moet voldoen.

Het examenprogramma havo/vwo is beknopt over mondelinge vaardigheid, maar hier ligt wel een accent op het verzamelen en verwerken van informatie. Hoewel dit element misschien van nature meer bij lezen en lu

‘Als kinderen meer kunnen dan het streefniveau, moet je ze daar ook toe uitdagen’

de consequenties van het maken van fouten in spelling, formulering, stijl en genreconventies zijn zeer gering: een leerling ziet kringetjes, ziet het cijfer voor het werkstuk of de repetitie, en is allang blij met het resultaat. Zo lang het schoolbeleid is dat onverzorgde teksten qua vorm en taalgebruik geaccepteerd worden, dan gaat daarvan het signaal uit dat vorm en taalgebruik er niet toe doet. Zelfs voor een docent Nederlands is het bijna ondoenlijk om aandacht te besteden aan de kwaliteit van de inhoud, genreconventies, formulering, stijl en taalgebruik. Teveel leerlingen moeten teveel teksten produceren zodat er geen tijd is om precieze feedback te geven op verschillende kwaliteiten van de tekst. Teksten die niet goed gelezen kunnen worden – door docenten en/of medeleerlingen – kunnen nooit en te nimmer functioneren als leerimpuls.

Het sombere beeld heeft ook betrekking op de condities. De tijd die op school besteed wordt aan het schoolvak Nederlands is teruggebracht. Dat is een slecht signaal wat het belang van het vak betreft. Het aantal leerlingen per docent Nederlands in de bovenbouw havo en vwo neemt toe. Steeds verder lijkt de docent in het voortgezet (en hoger) onderwijs af te raken van de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen. Met onderzoek dat de CVEN indertijd heeft gedaan naar de correctielast van de docent, is niets gedaan. Alhoewel het opstellen van referentieniveaus niet op deze problematiek is gericht, wil de Werkgroep Taal hierop de aandacht vestigen.

Het optimisme om Nederlands volledig te integreren in de andere schoolvakken heeft als gevolg dat niemand meer omkijkt naar taalontwikkeling. Gelukkig keert hier en daar de wal het schip in het vmbo en het mbo. In het beroepsonderwijs (vmbo, mbo, hbo) ontstaat een beleid dat alle docenten bijdragen aan de taalontwikkeling van leerlingen en deelnemers. Dat kan onder andere in de context van taalgericht vakonderwijs. Taalgericht vakonderwijs staat voor een didactiek die gebruik maakt van het feit dat taal een belangrijke rol speelt bij het leren, wat er ook geleerd wordt. In taalgericht vakonderwijs gaat veel aandacht uit naar uitbreiding van de woordenschat en mondelinge en schriftelijke productie gericht op de inhouden van het vak.

De urgentie om met zijn allen het tij te keren door aandacht te schenken aan de kwaliteit van teksten van leerlingen, zou de intrede van ‘taalgebruik in andere vakken’ moeten vergemakkelijken. Leerlingen moeten ervaren dat taalgebruik ertoe doet, in schoolse en maatschappelijke contexten: fouten in inhoud, vorm en taalgebruik zijn fouten om van te

‘Voor mij geven de referentieniveaus meer duidelijkheid over wat kinderen in het basisonderwijs gehad hebben van taal en rekenen’

3.1 Wat is gespreksvaardigheid?

De vaardigheid om gesprekken te voeren begint zich te ontwikkelen vanaf de eerste contacten met de buitenwereld (Gillis & Schaerlaekens, 2000; Sijtsma, Aarnoutse, & Verhoeven 1999). Wat kinderen in staat stelt om hun taalvaardigheid te ontwikkelen is deze vroege communicatie (*nurture*; interactie) in combinatie met hun aangeboren taalvermogen (*nature*; aangeboren taalsysteem). Communicatie brengt taalontwikkeling teweeg (Bates, 1976; Hatch, 1978). Naast begrijpelijke input en adequate feedback (Krashen, 1985), is daarin uitgebreide taalproductie door de taalleerder noodzakelijk (Swain, 1985; 1995). Bovendien blijken taalproductie en interactie tot de effectieve kenmerken te behoren van taalgericht vakonderwijs (review in Van Schooten & Emmelot, 2004). Het gesprek op school dient als denkinstrument (Wertsch & Toma, 1995). *Dialogic learning* gaat een steeds belangrijker plek innemen in onderwijs (Van der Linden & Renshaw, 2004). Gesprekken zijn dus nodig zowel om taal- en gespreksvaardigheid zelf te ontwikkelen als voor denk- en kennisontwikkeling.

Een nadere precisering van wat gesprekken zijn en wat leerlingen aan gespreksvaardigheid dienen op te bouwen, is momenteel niet zozeer op grond van wetenschappelijk onderzoek te geven, maar vooral op grond van didactische uitwerkingen en ervaringen in en om het onderwijs (zie bijvoorbeeld Bonset, 1998). Doelen, moeilijkheidsgraad van onderwerp, aard van gesprekspartner en context zijn aspecten waar vaak aandacht aan wordt besteed. Of die werkelijk van invloed zijn op de vaardigheid en de prestatie, is vooralsnog onduidelijk (zie bijvoorbeeld Iwashita, McNamara & Elder, 2001).

Gesprekken kunnen vanuit een grote diversiteit aan doelen gevoerd worden, resulterend in diverse genres. Een mogelijke indeling is:

- anderen informeren, vermaken en overtuigen;
- jezelf, je onderwerp of je standpunt aan anderen presenteren;
- relaties met anderen bepalen of voorstellen;
- mensen, informatie of gebeurtenissen evalueren;
- denken, onderwijzen en leren (New Standards Speaking and Listening Committee, 2001).

Het is de taak van het onderwijs om leerlingen met

3.1.2 Niveaubeschrijvingen Gesprekken

	Niveau 1F	Niveau 2F	Niveau 3F	Niveau 4F
Algemene omschrijvingen	Kan eenvoudige gesprekken voeren over vertrouwde onderwerpen in het dagelijks leven op en buiten school.	Kan in gesprekken over alledaagse en niet alledaagse onderwerpen uit dagelijks leven, werk en opleiding uiting geven aan persoonlijke meningen, kan informatie uitwisselen en gevoelens onder woorden brengen.	Kan op effectieve wijze deelnemen aan gesprekken over onderwerpen uit de opleiding en van maatschappelijke en beroepsmatige aard.	Kan in alle soorten gesprekken de taal nauwkeurig en doeltreffend gebruiken voor een breed scala van onderwerpen uit opleiding

Een *tweede* kenmerk van luisteren is dat het verstaan en begrijpen van de tekst op het moment zelf moet gebeuren. Als de luisteraar een zin of fragment mist of niet begrijpt, is het moment voorbij. Hij heeft niet de mogelijkheid om even te pauzeren om een onbekend woord op te zoeken. Hij moet de draad van het verhaal weer zien op te pakken op basis van de aanknopingspunten die de tekst biedt.

Ook zal de luisteraar al tijdens het luisteren onderscheid moeten maken tussen hoofd- en bijzaken en beslissen wat hij zal proberen te onthouden en wat niet. In feite is de luisteraar tijdens het luisteren dus al bezig met het verwerken van de tekst: “Is dit belangrijke informatie? Heb ik dit later nodig of niet?”. Ook geeft de luisteraar de informatie al tijdens het luisteren een plaats en koppelt hij die aan wat hij al weet. Dat is nodig om de informatie te kunnen onthouden. Kennis van de wereld speelt daarom een belangrijke rol bij luistervaardigheid, zeker in teksten waarbij de informatiedichtheid hoog is. De luisteraar is tijdens het luisteren dus steeds actief bezig (Rost,1990). Bij het luisteren naar opgenomen teksten op cd, video/dvd of cd-rom kan de luisteraar de tekst zo vaak als nodig opnieuw beluisteren. Audiovisuele middelen kunnen daardoor een belangrijk instrument zijn bij het verhogen van het niveau van luistervaardigheid in het onderwijs.

Een *derde* kenmerk is dat de luisteraar is afhankelijk van omstandigheden waar hij zelf weinig invloed op heeft: de spreker(s) en de omgeving. Concentratie speelt een belangrijke rol bij luistervaardigheid. Er zijn veel verschillende omgevingsfactoren die het de leerling moeilijk kunnen maken om zich te concentreren op de tekst en die dus een nadelige invloed hebben op het begrip van de tekst: een te hoog of te laag spreektempo, een onbekende taalvariant, een monotone stem, onvoldoende samenvattingen en herhalingen, storende omgevingsfactoren zoals achtergrondlawaai, veel afleiding en een onrustige omgeving. Concentratieproblemen kunnen natuurlijk ook veroorzaakt worden door onrust, slaap en dergelijke van de leerling zelf. Een geoefend luisteraar zal hier makkelijker mee om kunnen gaan dan een luisteraar op een lager niveau. Een leerling met een laag niveau van luistervaardigheid heeft meer last van storingen en kan minder snel de draad van het verhaal weer oppakken.

Om luisteren als vaardigheid te ontwikkelen kunnen teksten waarnaar leerlingen luisteren op basis van bepaalde kenmerken (lengte, samenhang, woordgebruik enz.) op niveaus worden geplaatst. Ook de luistervaardigheid van leerlingen kan op basis van bepaalde kenmerken (vooral zijn mate van sturing van het luisterproces) op niveaus worden geplaatst. Of een leerling een bepaalde luistertaak kan uitvoeren, hang

	Niveau 1F	Niveau 2F	Niveau 3F	Niveau 4F
Kenmerken van de taakuitvoering				
Kan de tekst evalueren	Kan tekstsoorten onderscheiden en benoemen (verhalende, informatieve, instructieve en betogende). Kan een oordeel over een tekst(deel) of tv- of radioprogramma (of fragment ervan) verwoorden.	Kan een oordeel over de waarde van een tekst(deel) of tv- of radioprogramma (of fragment ervan) verwoorden voor zichzelf en kan dit oordeel toelichten.	Kan een oordeel geven over de waarde en de betrouwbaarheid van de gegeven informatie voor zichzelf en voor anderen. Kan de argumentatie in een betogende tekst op aanvaardbaarheid beoordelen.	Kan een tekst beoordelen op consistentie.
Kan informatie uit de tekst onthouden en mondeling of schriftelijk weergeven	Kan aantekeningen maken Kan de informatie gestructureerd weergeven.	Kan een eenvoudige tekst beknopt samenvatten (voor zichzelf).	Kan een tekst samenvatten voor zichzelf en ook voor anderen.	Kan van de gesproken tekst een goed geformuleerde samenvatting maken die los van de uitgangstekst te begrijpen valt.

Tekstkenmerken				
Tekstlengte	Teksten zijn niet lang: luisterduur is 5-10 minuten.	Luisterduur tot ongeveer 20 minuten komt voor. Meer kan mits er enige mate van interactie mogelijk is (zoals vragen stellen).	Lange teksten komen voor, luisterduur kan 30 minuten en meer zijn, ook als er geen interactie mogelijk is.	De tekstlengte/luisterduur doet er niet meer toe.
Tekstopbouw	De teksten hebben een eenvoudige structuur. De informatie is herkenbaar geordend, met een duidelijk gebruik van verwijs-, verbindings- en signaalwoorden. De teksten hebben een lage informatiedichtheid; informatie wordt vaak herhaald. Er wordt niet te veel (nieuwe) informatie gelijktijdig geïntroduceerd.	De teksten hebben een heldere structuur. Verbanden en denkstappen worden duidelijk aangegeven. De teksten hebben een lage informatiedichtheid.	De teksten hebben een structuur waarbij verbanden niet altijd duidelijk of expliciet worden aangegeven. Er worden minder frequente verbindingswoorden worden gebruikt. De informatiedichtheid kan hoog zijn.	Zie niveau 3 - geen specifieke kenmerken op dit niveau.
Woordgebruik</				

Van onderstaande voorbeeldopgaven beheersen leerling op P25-niveau er vier goed, 4 matig en 13 onvoldoende. Op P75-niveau beheersen leerlingen 13 vragen goed, 8 matig en geen enkele vraag onvoldoende.

Rapporterende luistertekst

Reisje

Jullie klas gaat een schoolreisje maken. Jij mag het reisje mee voorbereiden. Je belt naar de Nederlandse Spoorwegen.

[telefoongeluiden]

‘Je bent verbonden met het automatisch antwoordapparaat van de afdeling trippen voor jongeren van de NS

'De referentieniveaus betekenen dat we ook op de pabo toch wel wat meer van studenten mogen verwachten als het gaat om taal en rekenen'

moeilijkste wat er was. Hij vond dromen leuker dan dingen doen. Tot hij een taaltoets moest maken.

‘Maak je niet ongerust’, zei meester Van Dam. ‘Je bent goed in taal. Zorg dat je morgenochtend uitgeslapen op school komt en zorg dat je je gedachten er bij houdt. Dan zal het best gaan.’

Stef kon die avond niet in slaap komen. Stel je voor dat het niet lukte om zijn aandacht erbij te houden! Hij had er nacht

3.3.3 Niveaubeschrijvingen Spreken

	Niveau 1F	Niveau 2F	Niveau 3F	Niveau 4F
Algemene omschrijving	Kan in eenvoudige bewoordingen een beschrijving geven, informatie geven, verslag uitbrengen, uitleg en instructie geven in alledaagse situaties in en buiten school.	Kan redelijk vloeiend en helder ervaringen, gebeurtenissen, meningen, verwachtingen, gevoelens onder woorden brengen uit het alledaagse leven of interessegebied.	Kan monologen en presentaties houden over opleidings- en beroepsgerelateerde onderwerpen waarin ideeën worden uitgewerkt en voorzien van relevante voorbeelden.	Kan duidelijke, gedetailleerde mon

Beoordelingselementen		
Aspect en beoordelingselementen	Basiskwaliteit P25	Streefkwaliteit P75
Inhoud		
1. drukt uit dat de jongens verschillende sokken heeft	+	+
2. drukt uit dat de jongen zich snel aankleedt	+	+
3. drukt uit dat de jongen zich verslapen heeft	O	+
4. drukt uit dat de jongen haast heeft en naar buiten gaat	O	+
5. drukt uit dat de klasgenoten hem uitlachen	-	o
6. drukt uit wie ontdekt dat de jongen verschillende sokken aanheeft	-	-
7. drukt uit dat de jongen snel zijn jas aandoet	-	

	Niveau 1F	Niveau 2F	Niveau 3F	Niveau 4F
Kenmerken van de taakuitvoering				
Interpreteren	Kan informatie en meningen interpreteren voor zover deze dicht bij de leerling staan. Legt relaties tussen tekstuele informatie en meer algemene kennis.	Legt relaties tussen tekstuele informatie en meer algemene kennis. Kan de bedoeling van tekstgedeeltes en/of specifieke formuleringen duiden. Kan de bedoeling van de schrijver verwoorden.	Trekt conclusies naar aanleiding van een (deel van de) tekst. Trekt	

	Niveau 1F	Niveau 2F	Niveau 3F	Niveau 4F
Representatieve voorbeelden	Proza: Roald Dahl, <i>De GVR</i> , Els Pelgrom, <i>De kinderen van het Achtste Woud</i> , Annie M.G. Schmidt, <i>Minoes</i> en Jacques Vriens, <i>Weg uit de Peel</i> : Poëzie: Annie M.G. Schmidt, Edward van de Vendel, <i>Betrap me..</i>	Proza: Anne Frank, <i>De dagboeken van Anne Frank</i> , Yvonne Keuls, <i>Het verrotte leven van Floortje Bloem</i> , Jan Terlouw, <i>Oorlogswinter</i> , Thomas Ross		

Enkele voorbeeldvragen die goed beheerst worden
op niveau 1: OPZOEKEN

Dit is het schema voor het Cinekid filmfestival.
Cinekid op locatie
VERTONINGSSCHEMA PER LOCATIE

Aalkmaar, Provadja
(072) - 5110136

13 oktober – Hodder
14 oktober – Het levende bos
16 oktober – Wallah Be
17 oktober – An Angel for May
18 oktober – Zulaika

Amersfoort
Theater De Lieve Vrouw
033 - 4226555

12

Tabel 3. Beheersing van werkwoordspelling (categorie 7) op basis- en streefkwaliteit einde basisonderwijs

Opgaven	Basiskw. (P25)	Streefkw. (P75)
Gelukkig vonden we onze fietsen terug.	goed	goed
Ik heb haar een ijsje aangeboden.	goed	goed
Gisteren is hij aangereden door een auto.	goed	goed
De automobilisten reden veel te hard.	goed	goed
Mijn zusje hield vroeger niet van voetballen.	goed	goed
Mijn vader heeft mij dat aangeraden.	goed	goed
De musical werd een groot succes.	goed	goed

Literatuurverwijzing

Aarnoutse, C.A. & Verhoeven, L. (red.) (2003). *Tussendoelen gevorderde geletterdheid. Leerlijnen voor groep 4 tot en met 8*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Andringa, E. (2007). Reële lezers. In: K. Brillenburg Wurth & A. Rigney (red.). *Het leven van teksten. Een inleiding tot de literatuurwetenschap* (p.231-260). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Applebee, A.N. (1978). *The Child's Concept of Story. Ages Two to Seventeen*. Chicago: The University of Chicago Press.

COLOFON

Deze uitgave is onderdeel van de eindrapportage van de Expertgroep Doorlopende leerlijnen Taal en Rekenen.

Het eindrapport bestaat uit drie delen: het hoofdrapport en deelrapporten voor respectievelijk taal en rekenen.

Het advies is uitgebracht in januari 2008.

Citaten

De uitspraken die in de rapporten zijn opgenomen zijn afkomstig van docenten en werden opgetekend tijdens een veldraadpleging.

Productiebegeleiding
Keijzer Communicatie, Enschede

Ontwerp en realisatie
Neerlandsvlak, Zutphen

Druk
Lulof druktechniek, Almelo

expertgroep
TAAL doorlopende
EN REKENEN leerlijnen

Postbus 2041
7500 CA Enschede

Informatie
Tel. 053 4840473
www.taalenrekenen.nl